

Wojciech Góralski

DOI: 10.34888/ppw.2021.99-124

ORCID 0000-00010-6548-4120

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
w.goralski@uksw.edu.pl

UMOWA MIĘDZY STOLICĄ APOSTOLSKĄ I REPUBLIKĄ ANGOLI O WZAJEMNYCH RELACJACH MIĘDZY KOŚCIOŁEM I PAŃSTWEM Z 13 WRZEŚNIA 2019 ROKU

WSTĘP

W dziele głoszenia Ewangelii szczególną rolę odgrywa inkulturacja, a więc proces wcielania katechezy w różne kultury. W adhortacji apostolskiej *Ecclesia in Africa* Jan Paweł II podkreśla, iż ów proces oznacza zarówno wewnętrzne przekształcenie autentycznych wartości kulturowych przez ich integrację w chrześcijaństwie, jak i zakorzenianie chrześcijaństwa w różnych kulturach¹.

Jednym z narzędzi służących inkulturacji w Afryce jest niewątpliwie umowa Stolicy Apostolskiej z danym państwem. Dwustronne uzgodnienia obejmujące wiele dziedzin życia znaczących tak dla państwa, jak dla Kościoła, w znacznej mierze przyczyniają się do pogłębienia relacji między wiarą a kulturą. Sakralność, która przenika kulturę afrykańską w różnych jej wymiarach, tak socjo-antropologicznych, jak i normatywnych, wytycza inkulturacji intensywność i granice².

Jednym z państw afrykańskich, które zawarły umowę ze Stolicą Apostolską³, jest Republika Angoli; traktat ten, o wzajemnych relacjach między Kościołem i państwem, został zawarty 13 września 2019 roku. Wzmianka w art. 1 ust. 2, art. 10

- 1 Ioannes Paulus, *Adhortatio apostolica „Ecclesia in Africa”* (14.09.1995), AAS 88 (1996), s. 39.
- 2 E. Vecchi, *Il concordato del 2012 tra la Santa Sede e la Repubblica del Burundi alla prova di un'inculturazione che precede il diritto alla libertà religiosa*, „Ius Ecclesiae” 2018, R. 30, nr 2, s. 572.
- 3 Poza Angolą umowy ze Stolicą Apostolską zawarły następujące państwa Afryki – Benin: 2016 (umowa ogólna), Burkina Faso: 2019 (umowa ogólna), Burundi: 2012 (umowa ogólna), Kamerun: 1989 i 1995 (umowy specjalne), Zielony Przylądek: 2013 (umowa ogólna), Czad: 2013 (umowa ogólna), Demokratyczna Republika Konga: 2016 (umowa ogólna), Wybrzeże Kości Słoniowej: 1989 i 1992 (umowy specjalne), Gabon: 2001 (umowa ogólna), Gwinea Równikowa: 2012 (umowa ogólna), Maroko: 1983–1984 (umowa ogólna), Mozambik: 2011 (umowa ogólna), Republika Środkowoafrykańska: 2016 (umowa ogólna), Republika Kongo: 2017 (umowa ogólna), Tunezja: 1964 (umowa ogólna). Zob. *Accordi bilaterali vigenti della Santa Sede*, https://www.iuscangreg.it/accordi_senta_sede.pkp [dostęp: 6 kwietnia 2020 r.].

ust. 1–2, art. 12 ust. 1, art. 15 ust. 4, art. 17 ust. 2, art. 22, art. 24 i art. 25 umowy o „Accordo-Quadro” jednoznacznie wskazuje, iż ma ona charakter ramowy.

To południowo-zachodnie państwo afrykańskie ze stolicą w Luandzie, położone nad Oceanem Atlantyckim, sąsiadujące z Demokratyczną Republiką Konga, Zambią, Kongiem i Namibią, pozostające przez całe stulecia kolonią portugalską, uzyskało niepodległość w 1975 roku. Aktualnie podzielone jest na 18 prowincji, liczy ok. 32 miliony mieszkańców, jest krajem o dużym potencjale gospodarczym. Jest republiką, w której istnieje system wielopartyjny, a konstytucja z 1975 roku, znowelizowana w 1996 i 2010 roku, daje realną władzę prezydentowi, który powołuje premiera i rząd; władza ustawodawcza należy do jednoizbowego parlamentu⁴.

W latach osiemdziesiątych nastąpiła eskalacja militarne go nacisku RPA i zbrojnej aktywności UNITA. Utrzymując współpracę z krajami komunistycznymi, Angola dążyła do nawiązania stosunków ekonomicznych z państwami kapitalistycznymi. W 1990 roku Ludowy Ruch Wyzwolenia Angoli zadeklarował odejście od marksizmu i dążenie do demokracji; podpisano też porozumienie kończące formalnie wojnę domową, która jednak po 1992 roku trwała nadal, mimo porozumienia pokojowego w Lusace (1994) między rządem J.E. Dos Santosa a opozycyjnym UNITA. W 1997 roku Rada Bezpieczeństwa ONZ nałożyła na UNITA sankcje mające uniemożliwić pozyskiwanie uzbrojenia z zagranicy. W 2002 roku przedstawiciele rządu i UNITA podpisali dokument przewidujący zakończenie realizacji postanowień porozumienia pokojowego z 1994 roku⁵.

Chryścianizacja Angoli rozpoczęła się w 1547 roku za sprawą jezuitów, czego rezultatem było utworzenie przez Klemensa VIII w 1596 roku biskupstwa Santa Cruz de Reino de Angola z siedzibą w San Salvador, przeniesioną w 1609 roku do Luandy. Działalność misyjną, kontynuowaną na szerszą skalę przez dominikanów, franciszkanów i augustianów, rozwinięto po 1873 roku. W 1940 roku Stolica Apostolska zawarła z Portugalią układ dotyczący misji w Angoli, na mocy którego krajowcom przyznano prawo do nauki religii w ich języku, a misjonarzom zapewniono swobodę działania; utworzono też nowe diecezje⁶.

Aktualnie chrześcijanie stanowią w Angoli 95,5% populacji, w tym katolicy liczą 56,8%. Struktura administracyjna Kościoła obejmuje pięć metropolii: Huambo (archidiecezja i dwie diecezje), Luanda (archidiecezja i pięć diecezji), Lubango (archidiecezja i trzy diecezje), Malaje (archidiecezja i dwie diecezje) i Saurimo (archidiecezja i dwie diecezje)⁷.

4 *Angola* [w:] *Encyklopedia Gazety Wyborczej*, t. 1, Kraków [b.r.w.], s. 412.

5 Tamże, s. 414.

6 W. Kowalak, *Angola* [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. 1, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski, Lublin 1973, kol. 600.

7 http://pl.quaz.wiki/wiki/Catholic_Church_in_Angola [dostęp: 6 kwietnia 2020 r.].

Umowa między Stolicą Apostolską i Republiką Angoli o wzajemnych relacjach...

Umowa o wzajemnych relacjach Kościoła i państwa (o charakterze ogólnym), sporządzona w językach włoskim i portugalskim, podpisana w Watykanie 13 września 2019 roku przez abpa Paula R. Gallaghera, Sekretarza ds. Stosunków z Państwami Sekretariatu Stanu, i Manuela D. Augusto, Ministra Spraw Zagranicznych, została ratyfikowana 21 listopada 2019 roku i tego samego dnia weszła w życie zgodnie z art. 25 tegoż traktatu. Obejmuje ona preambułę oraz 26 artykułów regulujących szeroki wachlarz spraw interesujących obydwie strony, wzbogacając dialog kultury z wiarą⁸.

I. PREAMBUŁA

Preambuła umowy, obejmująca cztery akapity, wskazuje cele i przesłanki jej zawarcia.

W akapicie pierwszym układające się strony wyraziły *pragnienie określenia ram prawnych dla relacji między Kościołem katolickim i Państwem angolskim*⁹.

Akapit drugi wspomina o *uznawaniu konieczności potwierdzenia, umocnienia i pogłębienia więzów przyjaźni, solidarności i współpracy między Stronami*¹⁰.

W akapicie trzecim, o charakterze socjologiczno-historycznym, stwierdzono, iż *bierze się pod uwagę historyczne znaczenie Kościoła katolickiego w Angoli i jego funkcję w służbie postępu oraz dobra duchowego, moralnego, społecznego, kulturowego, pedagogicznego i zdrowia publicznego Ludu angolskiego*¹¹.

Akapit czwarty przywołuje ogólnie *zasady uznane w skali międzynarodowej w dziedzinie wolności religijnej*¹².

II. REGULACJE UMOWY

Regulacje zawarte w umowie, ujęte w 26 artykułach, odnoszą się do różnych kwestii interesujących obydwie strony. Poszczególne jednostki redakcyjne

⁸ Zob. A. Halemba, *Zagadnienie inkulturacji w Afryce w okresie powstania Orędzia „Africae terrarum” Pawła VI*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 1992, R. 25–26, s. 69–98; *Conventio inter Sanctam Sedem et Rem Publicam Angoliensem de mutuis relationibus inter Ecclesiam et Statum*, „Communicationes” 2020, R. 52, nr 2, s. 377–386.

⁹ „Desiderose [le Parti – W.G.] di definire il quadro giuridico delle relazioni tra la Chiesa cattolica e lo Stato angolano”; *Conventio...*, dz. cyt., s. 377.

¹⁰ „Riconoscendo la necessità di riaffermare, rafforzare e approfondire i legami di amicizia, solidarietà e cooperazione tra le Parti”; tamże.

¹¹ „Avendo in considerazione la storica rappresentatività della Chiesa cattolica in Angola e la sua funzione al servizio del progresso e del benessere spirituale, morale, sociale, culturale, pedagogico e di salute pubblica del Popolo angolano”; tamże.

¹² „Richiamando i concipi internazionalmente riconosciuti in materia di libertà religiosa”; tamże.

można podzielić tematycznie w następujący sposób: zasady ogólne (art. 1–5), miejsca kultu (art. 6), nominacje kościelne (art. 7), tajemnica spowiedzi, sekret zawodowy, nienaruszalność archiwów (art. 8), sprawy przeciwko duchownym (art. 9), majątek kościelny (art. 10), budownictwo sakralne i kościelne (art. 11), zwolnienia podatkowe (art. 12), dostęp do środków komunikowania społecznego (art. 13), rodzina i małżeństwo kanoniczne (art. 14), zakładanie instytucji wychowawczych, zdrowotnych, społecznych, kulturowych i humanitarnych (art. 15), więzy o charakterze religijnym (art. 16), opieka religijna nad katolikami przebywającymi w zakładach specjalnych (art. 17), instytucje nauczania (art. 18), formacja duchowa (art. 19), uniwersytety katolickie (art. 20), instytuty kościelne wychowania i kultury (art. 21), postanowienia końcowe (art. 22–26).

II.1. ZASADY OGÓLNE

Wśród zasad ogólnych zawartych w umowie znalazło się pięć artykułów poświęconych sprawom fundamentalnym, których uregulowania stanowią podstawę dla uzgodnień szczegółowych.

W art. 1 ust. 1 (*Ambito*) układające się strony przyjęły zapis, w którego myśl *potwierdzają, że Kościół katolicki i Państwo angolskie są, każde w swojej dziedzinie, niezależne i suwerenne oraz deklarują respektowanie tej zasady we wzajemnych relacjach i zgodną pracę dla dobra duchowego i materialnego osoby ludzkiej, podobnie jak dla rozwoju dobra wspólnego*¹³.

Potwierdzenie zasady niezależności i suwerenności (autonomii; zob. Konstytucja duszpasterska *Gaudium et spes*, 76) stanowi pewien standard przyjmowany we współczesnych, posoborowych umowach konkordatowych. Godna uwagi jest tutaj wzmianka o woli współpracy stron na rzecz dobra (duchowego i materialnego) osoby ludzkiej i rozwoju dobra wspólnego.

W ust. 2 z kolei przyjęto, że *warunki obecnej umowy stosuje się wyłącznie do sytuacji prawnej Kościoła katolickiego w Republice Angoli, mając jednak na uwadze, iż diecezja São Tomé e Príncipe należy do Konferencji Biskupów Angoli i São Tomé*¹⁴. Klauzula końcowa oznacza, iż umowa obejmuje również wymienioną diecezję (Wysp św. Tomasza i Księżęcej).

¹³ „Le Parti riaffermano che la Chiesa cattolica e lo Stato angolano sono, ciascuno nel proprio ordine, indipendenti e sovrani, e dichiararono di rispettare nelle loro relazioni tale principio e di lavorare congiuntamente per il benessere spirituale e materiale della persona umana, così come per la promozione del bene comune”; tamże, art. 1 ust. 1.

¹⁴ „I termini del presente Acordo-Quadro si applicano esclusivamente alla situazione giuridica della Chiesa cattolica nella Repubblica di Angola, pur considerando che la diocesi di São Tomé e Príncipe fa parte della Conferenza Episcopale di Angola e São Tomé”; tamże, art. 1 ust. 2.

Umowa między Stolicą Apostolską i Republiką Angoli o wzajemnych relacjach...

W ust. 3 stwierdza się, iż *relacje między Stolicą Apostolską i Państwem angol-
skim są zagwarantowane obecnością Nuncjusza Apostolskiego w Republice Angoli
i Ambasadora Angoli przy Stolicy Świętej*¹⁵.

W art. 2 (*Libertà religiosa*) zawarta jest gwarancja Republiki Angoli udzielona
Kościołowi katolickiemu dotycząca *swobodnego wykonywania jego własnej misji
apostolskiej, w szczególności gdy chodzi o wyznawanie wiary, kult, zarządzanie koś-
cielne, wychowanie, dzieła dobroczynności, podobnie jak działalność stowarzyszeń
i instytucji katolickich, w granicach obecnej mowy ramowej*¹⁶.

Przedmiot owej gwarancji jest więc dość szeroki, a generalnie odnosi się do
swobodnego wykonywania przez Kościół katolicki własnej misji apostolskiej.
Wzmianka o tym, że „w szczególności” gwarancja ta dotyczy kilku wymienio-
nych *expressis verbis* sfer życia kościelnego, wydaje się zbędna. Natomiast można
było ją zastąpić – jak to ma miejsce w art. 5 Konkordatu Stolicy Apostolskiej
z Rzeczpospolitą Polską – słowami: „łącznie z wykonywaniem jurysdykcji oraz
zarządzaniem i administrowaniem jego [Kościoła – W. G.] sprawami na podsta-
wie prawa kanonicznego”¹⁷. Poza tym wydaje się, że korzystne byłoby dodanie,
iż gwarancja obejmuje nie tylko „swobodne”, lecz i „publiczne” wykonywanie
misji Kościoła (jak to również zaznaczono w art. 5 konkordatu polskiego).

Art. 3 (*Riconoscimento* – czy tytuł nie jest zbyt ogólny?) został poświęcony
uznaniu przez państwo osobowości prawnej Kościoła katolickiego i jego jed-
nostek organizacyjnych.

Tak więc w ust. 1 *Republika Angoli uznaje Kościół katolicki jako osobę moralną
w rozumieniu prawa kanonicznego*¹⁸.

15 „Le relazioni tra la Santa Sede e lo Stato angolano sono assicurate mediante un Nunzio Apostolico nella Repubblica di Angola e un Ambasciatore di Angola presso la Santa Sede”; tamże, art. 1 ust. 3.

16 „La Repubblica di Angola riconosce alla Chiesa cattolica il libero esercizio della sua missione apostolica, in particolare in riferimento alla professione della fede, al culto, al governo ecclesiastico, all’educazione, alle opere di carità, così come per la attività delle associazioni e delle istituzioni cattoliche, nei termini del presente Accordo-Quadro”; tamże, art. 2.

17 Zob. Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską z 28 lipca 1993 r., Dz. U. z 1998 Nr 51, poz. 318, art. 5.

18 „La Repubblica di Angola riconosce alla Chiesa cattolica la condizione di persona morale, nei termini del diritto canonico”; *Conventio...*, dz. cyt., art. 3 ust. 1; Kan. 99 KPK z 1917 roku rozróżniał osoby fizyczne i moralne. Osoby moralne to twory prawne (*entia iuridica*), które z woli ustawy lub kompetentnego przełożonego mają prawa osoby, tj. zdolność do nabywania i wykonywania prawa. Nazywają się moralnymi, w przeciwieństwie do osób fizycznych, prawnymi, bo osobowość prawną mają z samego prawa. Do zaistnienia osoby moralnej konieczne są: tzw. podkład materialny (związek osób lub masa majątkowa), cel społeczny, czynnik, przez który pojawia się życie, i wola osoby moralnej, erygowanie ze strony władzy publicznej. W myśl kan. 100 § 1 KPK pio-benedyktyńskiego Kościół katolicki i Stolica Apostolska (urząd św. Piotra, czyli prymat papieża) mają charakter osoby moralnej z samego ustanowienia Bożego; wszystkie inne osoby moralne w Kościele uzyskują osobowość prawną od kompetentnej kościelnej władzy publicznej. Zob. F. Bączkiewicz, J. Baron, W. Stawinoga, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 1, wyd. 3, Opole 1957, s. 287–289.

W ust. 2 Republika Angoli uznaje ponadto osobowość prawną kościelnych osób prawnych w angolskim porządku cywilnym, które uzyskały publiczną osobowość prawną na podstawie przepisów prawa kanonicznego, jak: Konferencja Episkopatu Angoli i São Tomé, archidiecezje, diecezje, administracje apostolskie, prefektury apostolskie, wikariaty apostolskie, parafie, misje, sanktuaria, kongregacje i instytucje życia konsekrowanego, stowarzyszenia życia apostolskiego, seminaria, stowarzyszenia, szkoły i instytucje wychowawcze każdego poziomu i instytucje zdrowotne¹⁹.

Wydaje się, że wymienianie (przykładowe, na co wskazuje słowo „come”) osób prawnych, które mają osobowość prawną na forum kanonicznym, jest zbędne: pierwsza część zdania byłaby całkowicie wystarczająca (zob. art. 4 ust. 2 konkordatu polskiego). Poza tym sformułowanie „Kongregacje i Instytucje Życia Konsekrowanego” budzi pewne zastrzeżenie (tytuł cz. 3 księgi II KPK brzmi: *Instytucje Życia Konsekrowanego i Stowarzyszenia Życia Apostolskiego*).

Z kolei w ust. 3 postanowiono, że cywilna osobowość prawna osób prawnych kanonicznych, o których w ust. 2, jest uznawana przez Republikę Angoli przez wpisanie aktu konstytucyjnego do odpowiedniego rejestru państwowego, zgodnie z obowiązującymi przepisami ustawodawstwa angolskiego; jednocześnie należy wpisać do protokołu wszelkie zmiany dokonane tym akcie²⁰.

Art. 4 umowy (*Leggi ecclesiastiche*) ma za przedmiot prawa kościelne.

W ust. 1 układające się strony uzgodniły, iż wyłącznie do władzy kościelnej należy swobodne stanowienie, zgodnie z prawem kanonicznym, praw regulujących (sprawy), w zakresie swojej kompetencji, podobnie jak erygowanie, dokonywanie zmian lub znoszenie instytucji kościelnych w ogólności, okręgów kościelnych i wszystkich kościelnych osób prawnych²¹.

Tego rodzaju zapis wydaje się zbędny, skoro w art. 2 państwo angolskie zagwarantowało Kościołowi katolickiemu swobodne wykonywanie własnej misji. Poza tym inskrypcja wymienionego artykułu (*Leggi ecclesiastiche*) jest nieadekwatna w stosunku do treści tam zawartej, co dotyczy również ust. 2.

¹⁹ „La Repubblica di Angola riconosce, inoltre, la personalità giuridica nell’ordinamento civile angolano alle persone giuridiche ecclesiastiche che hanno personalità giuridica pubblica in conformità alle disposizioni del diritto canonico, colme: Conferenza Episcopale di Angola e São Tomé, Arcidiocesi, Diocesi, Amministrazioni Apostoliche, Prefetture Apostoliche, Vicariati Apostolici, Parrocchie, Missioni, Santuari, Congregazioni e Istituti di Vita Consacrata, Società di Vita Apostolica, Seminari, associazioni, scuole e istituzioni educative di tutti i livelli e istituzioni sanitarie”; *Conventio...*, dz. cyt., art. 3 ust. 2.

²⁰ „La personalità giuridica civile delle persone giuridiche canoniche, di cui al numero precedente, è riconosciuta dalla Repubblica di Angola mediante l’iscrizione dell’atto costitutivo nel rispettivo registro statale, nei termini della ledislazione angolana applicabile, dovendo allo stesso tempo essere messe a verbale tutte le alterazioni subite dall’atto stesso”; tamże, art. 3 ust. 3.

²¹ „Spetta esclusivamente all’autorità ecclesiastica fissare liberamente, nei termini del diritto canonico, le leggi regolatrici nell’ambito della sua competenza, così come erigere, modificare o sopprimere le istituzioni ecclesiastiche in generale, le circoscrizioni ecclesiastiche e tutte le persone giuridiche ecclesiastiche”; tamże, art. 4 ust. 1.

Umowa między Stolicą Apostolską i Republiką Angoli o wzajemnych relacjach...

Ust. 2 zawiera dyspozycję, w której myśl *akty dotyczące zmian lub wygaśnięcia okręgów i innych jednostek kościelnych, które zostały uznane na mocy art. 3 ust. 2 (m. n. Konferencja Biskupów, archidiecezja, diecezja, itp.), będą notyfikowane przez kompetentną władzę kościelną kompetentnemu urzędowi państwa*²².

Gwarancja swobody komunikowania się (*Garanzia della libertà di comunicazione*) jest przedmiotem art. 5.

W ust. 1 Republika Angoli składa gwarancję *Kościółowi katolickiemu, w osobie odpowiedzialnych, członków swoich instytucji i wiernych świeckich, swobodę komunikowania się i utrzymywania relacji ze Stolicą Apostolską, z Konferencjami Biskupów innych krajów, a także z Kościołami lokalnymi, z osobami fizycznymi i organizmami, które znajdują się wewnątrz lub poza terytorium angolskim*²³.

Powyższy ustęp został zredagowany w sposób dość złożony. Tak więc po pierwsze, gdy chodzi o podmiot gwarancji komunikowania się, to wskazano Kościół katolicki w osobie odpowiedzialnych (domyślnie za instytucje kościelne, czyli ich przełożonych), następnie członków instytucji kościelnych oraz osoby świeckie (bez bliższego ich określenia). Po drugie, podmiotami, z którymi wymienione kategorie osób mogą się swobodnie komunikować i utrzymywać relacje, są: Stolica Apostolska, konferencje biskupów innych krajów, Kościoły lokalne oraz osoby fizyczne i „organizmy” (określenie ogólne) znajdujące się na terytorium Angoli lub poza nim.

O wiele prostsze i bardziej skonkretyzowane jest ujęcie analogicznego art. 3 konkordatu polskiego: „Rzeczpospolita Polska zapewnia Kościółowi katolickiemu oraz jego osobom prawnym i fizycznym swobodę utrzymywania stosunków i komunikowania się ze Stolicą Apostolską, z Konferencjami Episkopatów, z Kościołami partykularnymi, a także między sobą i z innymi wspólnotami, instytucjami, organizacjami i osobami w kraju i za granicą”.

Korzystniejsze od sformułowania art. 5 ust. 1 umowy angolskiej jest również następujące brzmienie art. 5 § 1 umowy Stolicy Apostolskiej i Republiki Burundi: „Republika Burundi gwarantuje Kościółowi katolickiemu, podobnie jak jego członkom, zarówno indywidualnym, jak i odpowiedzialnym albo członkom jego organizacji, wolność komunikowania się i utrzymywania relacji ze Stolicą Apostolską, z Konferencjami Biskupów innych krajów, podobnie jak

²² „Gli atti di modifica o estinzione delle circoscrizioni e altre giurisdizioni ecclesiastiche, che sono state riconosciute nei termini dell’Articolo 3, n. 2, saranno notificati dalla competente autorità ecclesiastica all’Ufficio competente dello Stato”; tamże, art. 4 ust. 2.

²³ „La Repubblica di Angola garantisce alla Chiesa cattolica, nella persona dei responsabili, dei membri delle sue istituzioni e dei laici, la libertà di comunicare e mantenere relazioni con la Santa Sede, con le Conferenze Episcopali di altri paesi, così come con Chiese locali, con persone fisiche ed organismi che si trovano all’interno o all’esterno del territorio angolano”; tamże, art. 5 ust. 1.

z Kościołami partykularnymi, osobami i organizmami obecnymi wewnątrz kraju lub poza nim”²⁴.

W art. 5 ust. 2 umowy angolskiej *Państwo daje gwarancję stworzenia warunków ułatwiających wydanie wize i udzielenia zezwolenia na pobyt (w Angoli) personelowi misyjnemu nieangolskiemu*²⁵.

II.2. MIEJSCA KULTU

Art. 6 (*Luoghi di culto*) reguluje sprawę miejsc kultu i obejmuje trzy ustępy (tytuł artykułu jest nieadekwatny w stosunku do jego treści, która *de facto* nie dotyczy wyłącznie miejsc kultu).

W ust. 1 *Republika Angoli gwarantuje nienaruszalność miejsc kościelnych kultu, tj. kościołów, kaplic, oratoriów, placów i ich przyległości. Wymienione miejsca nie mogą być przeznaczone do innych celów, z wyjątkiem poważnych powodów i za wyraźną zgodą władzy kościelnej, której podlegają*²⁶.

Ust. 2 zawiera postanowienie, w którego myśl *nienaruszalność, o której mowa w ustępie poprzednim, odnosi się również do rezydencji biskupich, klasztorów, cmentarzy, seminariów, nowicjatów, rezydencji kapłanów, konwentów zakonników i zakonnic, jak również dzieł społecznych*²⁷.

Gdy chodzi o klasztory, nowicjaty oraz konwenty zakonników i zakonnic, można było ująć te miejsca jednym terminem: „domy zakonne”. Niezbyt ostry wydaje się termin „rezydencje kapłanów” (czy chodzi także o mieszkania kapłanów poza domami przeznaczonymi wyłącznie dla kapłanów?).

W ust. 3 strony postanowiły, iż *w przypadku, w którym warunki miejsc kultu stanowią poważne niebezpieczeństwa i szkody dla integralności osób lub dóbr, władze cywilne powinny zastosować odpowiednie środki ochrony, z jednoczesnym powiadomieniem władz kościelnych*²⁸.

24 „La République du Burundi garantit à l'Église catholique ainsi qu'à ses membres de ses organisations, la liberté de communiquer et de se maintenir en relation avec le Saint-Siège, avec les Conférences épiscopales d'autres pays, tout comme les Églises particulières, personnes et organismes présents à l'intérieur ou à l'extérieur du pays”. Accord-Cadre entre le Saint-Siège et la République du Burundi sur matières d'intérêt commun (06.11.2012), AAS 106 (2014), art. 5 § 1.

25 „La Repubblica di Angola crea condizioni per facilitare l'emissione del visto di entrata e la concessione del permesso di permanenza del personale missionario non angolano”; *Conventio...*, dz. cyt., art. 5 ust. 2.

26 „La Repubblica di Angola garantisce l'inviolabilità dei luoghi di culto ecclesiastici, cioè chiese, cappelle, oratori, spazzi e loro annessi. Detti luoghi non possono essere destinati ad altri usi, eccetto per gravi ragioni e con il consenso esplicito dell'autorità ecclesiastica da cui dipendono”; tamże, art. 6 ust. 1.

27 „L'inviolabilità, a cui si riferisce il numero precedente, si applica anche a residenze episcopali, monasteri, cimiteri, seminari, noviziati, residenze di sacerdoti, conventi di religiosi e religiose, come anche alle opere sociali”; tamże, art. 6 ust. 2.

28 „Nel caso in cui le condizioni dei luoghi di culto presentino gravi rischi e danni per l'incolumità delle persone o dei beni, le autorità civili devono adottare misure di protezione, compreso l'avvertimento alle autorità ecclesiastiche”; tamże, art. 6 ust. 3.

Umowa między Stolicą Apostolską i Republiką Angoli o wzajemnych relacjach...

Tego rodzaju sformułowanie oznacza, iż w sytuacji, w której wymienione w ust. 1 i 2 „miejsca kultu” stwarzają poważne niebezpieczeństwo dla osób tam przebywających lub dla znajdujących się tam dóbr, władze cywilne obowiązane są do ochrony tychże osób i dóbr, z obowiązkiem powiadomienia odnośnych władz kościelnych.

Mając na uwadze dyspozycję ust. 2, należy przyjąć, iż wskazana w ust. 3 interwencja władz cywilnych powinna mieć miejsce również w odniesieniu do miejsc wymienionych w tymże ustępie.

II.3. NOMINACJE KOŚCIELNE

Nominacjom kościelnym (choć nie wyłącznie) został poświęcony art. 7 umowy (*Nomine ecclesiastiche*).

W ust. 1 pomieszczono jasno sformułowaną *zasadę generalną*, w myśl której *wszystkie nominacje kościelne, podobnie jak przydzielanie urzędów kościelnych, należą do wyłącznej kompetencji władzy kościelnej, w zgodności z normami prawa kanonicznego*²⁹.

Ponieważ przydzielanie urzędów kościelnych dokonuje się na drodze nominacji, za zbędną wolno uznać poczynioną *expressis verbis* wzmiankę o tymże przydzielaniu urzędów³⁰.

W ust. 2 układające się strony uzgodniły, iż *nominacja, przeniesienie, pozbawienie i przyjęcie rezygnacji biskupów należy wyłącznie do Stolicy Apostolskiej, która – z tytułu kurtuazji i dyskretnie – udzieli uprzedniej informacji Rządowi Republiki Angoli*³¹.

Jak widać, zakres przedmiotowy dotyczący informacji, która ma być przekazana przez Stolicę Apostolską rządowi Angoli, jest dość szeroki, obejmuje bowiem nie tylko – jak to ma miejsce w wielu konkordatach – mianowanie biskupa, lecz także jego przeniesienie, pozbawienie i przyjęcie rezygnacji. Dość szeroki jest również zakres podmiotowy informacji, gdyż dotyczy nie tylko biskupów diecezjalnych, jak zazwyczaj, lecz także pozostałych kategorii biskupów (koadiutorów, administratorów apostolskich i biskupów pomocniczych).

W ust. 3 z kolei Stolica Apostolska składa gwarancję, iż *żaden okręg kościelny Angoli nie będzie zależał od biskupa, którego stolica biskupia znajduje się poza terytorium narodowym*³².

²⁹ „Tutte le nomine ecclesiastiche, così come l’attribuzione di uffici ecclesiastici, sono di esclusiva competenza dell’autorità ecclesiastica, in conformità con le norme del diritto canonico”; tamże, art. 7 ust. 1.

³⁰ Zob. Accord-Cadre entre le Saint-Siège et la République du Burundi..., art. 7 ust. 2.

³¹ „La nomina, il trasferimento, la rimozione e l’acettazione della rinuncia dei Vescovi compete esclusivamente alla Santa Sede, che ne dà previa informazione, a titolo di cortesia e riservatamente, al Governo della Repubblica di Angola”, *Conventio...*, dz. cyt., art. 7 ust. 2.

³² „La Santa Sede assicura che nessuna circoscrizione ecclesiastica di Angola dipenderà da un Vescovo la cui sede episcopale si trovi fuori territorio nazionale”; tamże, art. 7 ust. 3.

Zobowiązanie to oznacza, iż Stolica Apostolska nie dokona dysmembracji w stosunku do terytorium diecezji angolskich przez włączenie go (np. wsi przygranicznej) do diecezji mającej swoją siedzibę poza granicami Angoli, a więc w innym państwie.

Nie sposób nie dostrzec, iż inskrypcja artykułu nie oddaje w pełni jego faktycznego przedmiotu regulacji (jest nim również dokonywanie zmian w strukturach kościelnych).

II.4. TAJEMNICA SPOWIEDZI, SEKRET ZAWODOWY, NIENARUSZALNOŚĆ ARCHIWÓW

W art. 8 (*Sigillo sacramentale, segreto professionale e inviolabilità degli archivi*) uregulowano kilka spraw adekwatnie do inskrypcji tej jednostki redakcyjnej.

Ust. 1 dotyczy tajemnicy spowiedzi, stanowiąc, iż „*pieczęć*” sakramentalna spowiedzi jest zawsze i absolutnie nienaruszalna³³.

To niebudzące żadnej wątpliwości sformułowanie oznacza zniweczenie jakiegokolwiek próby skłaniania spowiednika do ujawnienia treści spowiedzi (np. poprzez polecenie składania zeznań sądowych w materii objętej sekretem spowiedzi).

W ust. 2. Republika Angoli zobowiązuje się do *respektowania sekretu zawodowego kapłanów, zakonników i zakonnicy. Osoby te nie mogą być zobowiązane do odpowiadania przed sądem lub przed innymi władzami w materii, w której znajomość posiadli wykonując swoją posługę lub na forum wewnętrznym*³⁴.

Postanowienie to ze wszech miar zasługuje na uznanie, wszak deontologia kapłanów i osób zakonnych nakłada na nie naturalny obowiązek nieujawniania tego, co poznali, pełniąc swoje zadania duszpasterskie (zachodzi tutaj analogia w stosunku do obowiązku zachowania sekretu przez wykonujących określone zawody, m.in. lekarza, psychologa czy nauczyciela).

Natomiast obarczone błędem jest końcowe brzmienie ustępu: „lub na forum wewnętrznym”. Forum wewnętrzne (*forum internum*) obejmuje bowiem forum sakramentalne (*forum internum sacramentale*), obwarowane tajemnicą spowiedzi, oraz forum pozasakramentalne (*forum internum extrasacramentale*), objęte właśnie sekretem zawodowym³⁵. A zatem niepotrzebne są w zapisie ustępu

³³ „Il sigillo sacramentale della Confessione è sempre ad assolutamente inviolabile”; tamże, art. 8 ust. 1.

³⁴ „La Repubblica di Angola rispetta il segreto professionale dei sacerdoti, dei religiosi e delle religiose. Essi non possono essere obbligati a rispondere ai magistrati, o ad altre autorità, su materie di cui abbiano avuto conoscenza nel esercizio del loro ministero o nel foro interno”; tamże, art. 8 ust. 2.

³⁵ Zob. P. Steczkowski, *Il conflitto fra foro interno e foro esterno nel diritto matrimoniale del CIC 1983*, Roma 1998, s. 12–13 i 32–33.

Umowa między Stolicą Apostolską i Republiką Angoli o wzajemnych relacjach...

końcowe słowa: „lub na forum wewnętrznym” (uzyskanie wiadomości w ramach pełnienia zadań duszpasterskich dokonuje się właśnie na forum wewnętrznym).

Ust. 3 zawiera gwarancję Państwa angolskiego dotyczącą nienaruszalności archiwów, rejestrów i innych dokumentów należących do Kościoła katolickiego³⁶.

II.5. SPRAWY PRZECIWKO DUCHOWNYM

Art. 9 (*Cause contro ecclesiastici*) został poświęcony przestępstwom duchownych i osób zakonnych.

W ust. 1 układające się strony przyjęły, iż sprawy sporne i karne przeciwko duchownym lub zakonnikom [zamiast „lub” powinno być „i”] z powodu przestępstw, przewidzianych w prawie Republiki Angoli, są rozpoznawane przez Trybunały Państwa³⁷.

W ust. 2 postanowiono, że po formalnym rozpoczęciu postępowania, władze sądowe poinformują pisemnie biskupa diecezji, w której duchowny lub zakonnik posługuje, byleby taka informacja nie pociągała za sobą szkodę dla celu postępowania i sekretu procesowego³⁸.

Tak więc po wszczęciu postępowania sądowego przeciwko duchownemu (kapłanowi lub diakonowi) albo zakonnikowi odnośna władza sądownicza ma obowiązek powiadomienia o tym biskupa tej diecezji, na której terenie duchowny ten lub zakonnik pełni posługę (lub jedynie mieszka). Jeśli duchowny należy do innej diecezji, biskup, który otrzymał powiadomienie, z pewnością poinformuje o tym biskupa owej diecezji. Analogicznie, w przypadku zakonnika biskup otrzymujący powiadomienie przekaże tę informację wyższemu przełożonemu zakonnikowi.

Gdy chodzi o zakonnice, należy przyjąć, iż omawiany przepis ich nie dotyczy, w tekście ust. 1 i 2 mowa jest jedynie o zakonnikach („religiosi”), podczas gdy w innych kwestiach *expressis verbis* wymienia się zakonników i zakonnice („religiosi e religiose”; zob. art. 6 ust. 2 i art. 8 ust. 2)³⁹.

Klauzula końcowa art. 9 ust. 2 oznacza, że jeśli zdaniem władz sądowych przekazanie – w danym przypadku – biskupowi informacji o wszczęciu

³⁶ „La Repubblica di Angola garantisce l’inviolabilità degli archivi, dei registri e degli altri documenti appartenenti alla Chiesa cattolica”; *Conventio...*, dz. cyt., art. 8 ust. 3.

³⁷ „Le cause contenziose e penali contro i chierici o i religiosi per i delitti, previsti nella legge della Repubblica di Angola, sono giudicate dai Tribunali dello Stato”; tamże, art. 9, ust. 1.

³⁸ „Dopo l’apertura formale del procedimento, l’autorità giudiziaria informa per iscritto il Vescovo della diocesi, in cui il chierico o il religioso opera, purché tale comunicazione non implichi pregiudizio per la finalità del procedimento e per il segreto processuale”; tamże, art. 9 ust. 2.

³⁹ Zob. art. 8 ust. 1 umowy Stolicy Apostolskiej z Republiką Kongo, *Accordo Quadro tra la Santa Sede e la Repubblica del Congo sulle Relazioni tra la Chiesa e lo Stato* (03.02.2017), „Communications” 2019, R. 51, nr 2, s. 407.

postępowania przeciwko duchownemu lub zakonnikowi mogłoby przynieść szkodę dla celu postępowania lub zachowania jego sekretu, przekazania takiej informacji należałoby zaniechać.

Ust. 3 zawiera przepis, w którego myśl w przypadku postępowania sądowego chodzi o biskupa lub o osobę zrównaną w prawie kanonicznym z biskupem diecezjalnym, będzie informowana bezpośrednio Stolica Apostolska za pośrednictwem Nuncjatury Apostolskiej w Angoli⁴⁰.

W myśl kan. 368 w zw. z kan. 381 § 1 KPK zrównani w prawie z biskupem diecezjalnym są: prałat terytorialny, opat terytorialny, wikariusz apostolski, prefekt apostolski i administrator apostolski w administraturze apostolskiej erygowanej na stałe.

Nie ulega wątpliwości, że klauzula końcowa ust. 2 obowiązuje także w odniesieniu do biskupa oraz osób zrównanych w prawie z biskupem diecezjalnym.

Ze sformułowania ust. 3: *W przypadku biskupa lub osoby zrównanej z biskupem diecezjalnym* wynika, iż powiadomienie Stolicy Apostolskiej przez władzę sądową obowiązuje w stosunku do wszystkich biskupów (nie tylko diecezjalnych).

Przedmiotem ust. 4 jest dyspozycja, w której myśl *odpowiedzialność karna w odniesieniu do naruszeń prawa popełnionych przez duchownych jest wyłącznie osobista. Kary, które stąd wynikają, mogą być nałożone jedynie na osoby fizyczne, które prawo naruszyły. Poza tym, tylko te osoby fizyczne będą odpowiadać własnymi dobrami osobistymi za szkody materialne, niematerialne lub moralne, związane z czynem zabronionym prawem cywilnym lub przestępstwem karnym*⁴¹.

Przepis ten, zasługujący na uwagę, hołduje zasadzie osobistej odpowiedzialności za naruszenie prawa przez duchownych. Oznacza to, iż kary za dane naruszenie prawa nie mogą być nakładane na osoby prawne (np. na diecezję czy parafię), lecz jedynie na osoby fizyczne, które dopuściły się czynu karalnego. Konsekwentnie, tylko one odpowiadają własnymi dobrami osobistymi za wszelkie szkody spowodowane czynem niedozwolonym przez prawo cywilne lub czynem ściganym przez prawo karne.

⁴⁰ „Nel caso che si tratti di un Vescovo o di una persona assimilata al Vescovo Diocesano secondo il diritto canonico, verrà informata immediatamente la Santa Sede mediante la Nunziatura Apostolica in Angola”. *Conventio...*, dz. cyt., art. 9 ust. 3.

⁴¹ „La responsabilità penale relativa a infrazioni, commesse da ecclesiastici, è esclusivamente personal. Le pene, che ne risultino, possono essere inflitte soltanto alle persone fisiche che le hanno commesse. Inoltre, solo queste persone fisiche risponderanno con i propri beni personali ai danni, materiali, immateriali o morali, legati all'illecito civile o al reato penale”; tamże, art. 9 ust. 4.

II.6. MAJĄTEK KOŚCIELNY

W art. 10 (*Patrimonio ecclesiastico*) określono zasady dotyczące majątku kościelnego.

Ust. 1 zawiera stwierdzenie, iż osoby prawne, o których w art. 3 ust. 2 umowy, mogą nabywać, posiadać i swobodnie rozporządzać dobrami ruchomymi i nieruchomymi w granicach ustawodawstwa tak angolskiego, jak i kanonicznego⁴².

Chodzi więc o wymienione prawa następujących kościelnych osób prawnych: Konferencji Episkopatu Angoli i São Tomé, archidiecezji, diecezji, administracji apostolskiej, prefektury apostolskiej, wikariatu apostolskiego, parafii, misji, sanktuarium, kongregacji i instytutów życia konsekrowanego, stowarzyszeń życia apostolskiego, seminarium, stowarzyszeń, szkół i instytutów wychowawczych każdego poziomu i instytucji zdrowotnych.

W ust. 2 z kolei postanowiono, że osoby prawne, o których w art. 3 ust. 2 umowy, mogą ustanawiać fundacje lub podobne im instytucje, których działalność, gdy chodzi o skutki cywilne, podlega obowiązującemu ustawodawstwu angolskiemu⁴³.

Bardziej właściwe byłoby użycie w tej normie zwrotu „fundacje i podobne im instytucje (zamiast zwrotu „fundacje lub podobne im instytucje”).

II.7. BUDOWNICTWO SAKRALNE I KOŚCIELNE

Art. 11 (*Costruzione e modifiche degli immobili ecclesiastici*) reguluje dziedzinę budownictwa sakralnego i kościelnego.

W ust. 1 uzgodniono, że Kościół katolicki ma prawo budowania kościołów i budynków kościelnych, ich rozbudowywania i modyfikowania ich konfiguracji, z zachowaniem ustawodawstwa cywilnego obowiązującego w materii budownictwa⁴⁴.

Ust. 2 stanowi, iż Republika Angoli uznaje prawo Kościoła katolickiego do ubiegania się, tak w kraju, jak i poza nim, o wsparcie finansowe na budowę, reperację lub powiększenie miejsc kultu i innych budynków przeznaczonych do jego misji religijnej, wychowawczej, zdrowotnej i opieki społecznej⁴⁵.

⁴² „Le persone giuridiche di cui all’Articolo 3 n. 2 del presente Accordo-Quadro, posono acquisire, possedere e disporre liberamente di beni mobili ed immobili, nel quadro tanto della legislazione angolana quanto quella canonica”; tamże, art. 10 ust. 1.

⁴³ „Le persone giuridiche di cui all’Articolo 3 n. 2 del presente Accordo-Quadro possono costituere fondazioni o istituzioni similari, le cui attività, quanto agli effetti civili, sono soggette alla legislazione angolana in vigore”; tamże, art. 10 ust. 2.

⁴⁴ „La Chiesa cattolica ha il diritto di costruire chiese ed edifici ecclesiastici, di ampliarli e di modificarne la configurazione, purché sia osservata la legislazione civile, vigente in materia edilizia”; tamże, art. 11 ust. 1.

⁴⁵ „La Repubblica di Angola riconosce alla Chiesa cattolica il diritto di chiedere, dentro o fuori del Paese, aiuti finanziari per la costruzione, riparazione o ampliamento di luoghi di culto ed altri edifici destinati alla sua missione religiosa, educativa, sanitaria e di assistenza sociale”; tamże, art. 11 ust. 3.

Z kolei w ust. 3 układające się strony przyjęły, iż kompetentne władze państwowe nie powinny brać pod uwagę wniosków o wsparcie dotyczące budowy kościołów lub innych struktur kościelnych bez uprzedniego otrzymania pisemnego upoważnienia biskupa diecezjalnego miejsca, w którym znajduje się teren, na którym przewiduje się budowę⁴⁶.

Wreszcie w ust. 4 postanowiono, że w przypadku struktur, które należą do instytutów życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostołskiego, konieczne jest upoważnienie biskupa diecezjalnego oraz kompetentnego przełożonego⁴⁷.

W przypadku więc ubiegania się o dotacje (od państwa) na budowę kościoła lub innych struktur zakonnych (instytutów życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostołskiego) wymagane jest pisemne upoważnienie zarówno miejscowego biskupa diecezjalnego, jak i odpowiedniego przełożonego (instytutu lub stowarzyszenia).

II.8. ZWOLNIENIA PODATKOWE

Art. 12 umowy (*Essenzioni tributarie*) reguluje sprawę zwolnień podatkowych w stosunku do kościelnych osób prawnych. Kościół katolicki otrzymał tutaj dość liczne gwarancje od strony państwowej.

W ust. 1 Republika Angoli uznaje, iż osoby prawne, o których w art. 3 ust. 2 umowy, które zostały ustanowione przez kompetentne władze kościelne dla realizacji celów religijnych, nie podlegają żadnemu opodatkowaniu w stosunku do: a) ofiar wiernych na sprawowanie kultu i obrzędów; b) darowizn na realizację celów religijnych; c) dochodów ze zbiorów publicznych na cele religijne; d) nieodpłatnej dystrybucji publikacji zawierających deklaracje, informacje i instrukcje religijne oraz ich wywieszania w miejscach kultu⁴⁸.

Ust. 2 zawiera stwierdzenie, iż podmioty wymienione w ust. 1 są również zwolnione od podatków w stosunku do: a) miejsc kultu lub innych budynków lub ich

⁴⁶ „Le competenti autorità statali non devono prendere in considerazione richieste di sostegno concernenti la costruzione di chiese o di altre strutture ecclesiastiche, se non dopo aver ricevuto l’autorizzazione scritta del Vescovo Diocesano del luogo in cui si trova il terreno sul quale si prevede la costruzione”; tamże, art. 11 ust. 3.

⁴⁷ „Nel caso di strutture che appartengono a Istituto di vita consacrata e società di vita apostolica, è necessaria l’autorizzazione del Vescovo Diocesan e anche quella del Superiore competente”; tamże, art. 11 ust. 4; Zob. Accordo tra la Santa Sede e la Repubblica di Capo Verde sullo statuto giuridico della Chiesa cattolica in Capo Verde – Acordo entre a Santa Sé e a República de Cabo Verde relativo ao estatuto jurídico de Igreja católica em Cabo Verde (10.06.2013), AAS 106 (2014), art. 6.

⁴⁸ „La Repubblica di Angola riconosce che le persone giuridiche di cui all’Articolo 3 n. 2 del presente Accordo-Quadro, che siano state costituite dalle competenti autorità ecclesiastiche per il perseguimento di fini religiosi, non sono soggette ad alcuna imposta su: a) le prestazioni dei credenti per l’esercizio del culto e dei riti; b) i donativi per la realizzazione dei loro scopi religiosi; c) il ricavato delle collette pubbliche con fini religiosi; d) la distribuzione gratuita di pubblicazioni contenenti dichiarazioni, avvisi o istruzioni religiose, e la loro affissione nei luoghi di culto”; *Conventio...*, dz. cyt., art. 12 ust. 1.

Umowa między Stolicą Apostolską i Republiką Angoli o wzajemnych relacjach...

części przeznaczonych bezpośrednio na realizację celów religijnych; b) urzędzeń służących bezpośrednio i wyłącznie do działań o celach religijnych; c) seminariów duchownych i jakichkolwiek instytucji przeznaczonych do formacji kościelnej lub nauczania religii katolickiej; d) przybudówek i aneksów dołączonych do nieruchomości wymienionych w pp. od a) do c), do użytku instytucji prywatnych solidarności społecznej, w granicach prawa stosowanego do tych instytucji; e) ogrodów i miejsc przylegających do nieruchomości wymienionych w pp. od a) do d), gdy nie są przeznaczone na cele związane z zyskiem; f) ruchomości o charakterze religijnym, które są zespolone z nieruchomościami, o których w punktach poprzednich, lub przynależące do nich⁴⁹.

Na mocy ust. 3 podmioty wymienione w ust. 1 są wyjęte od opłat skarbowych i od wszystkich podatków dotyczących pokazania dóbr, które wpływają na: a) nabycie obciążające nieruchomości na cele religijne; b) każde nabycie, z tytułu nieodpłatnego, dóbr na cele religijne; c) akty ustanowienia fundacji, już raz wpisane w odpowiedni rejestr państwowy, zgodnie z prawem⁵⁰.

Ust. 4 zawiera przepis, w którego myśl kanoniczne osoby prawne przywołane w numerach poprzednich, gdy prowadzą również działalność o celach różnych od celów religijnych, uważanych za takie przez prawo państwowe, jak m.in. solidarności społecznej, edukacji, zdrowia i kultury, razem z komercyjnymi i związanymi z czerpaniem zysku, podlegają reżimowi podatkowemu stosowanemu do odnośnej działalności⁵¹.

49 „a) i luoghi di culto o altri edifici o parti di essi direttamente destinati alla realizzazione di fini religiosi; b) le installazioni di appoggio, diretto ed esclusivo, alle attività con scopi religiosi; c) i Seminari o qualsiasi istituto destinato alla formazione ecclesiastica o all'insegnamento della religione cattolica; d) le dipendenze o annessi ai beni immobili descritti nei punti da a) a c), a uso di istituzioni private di solidarietà sociale, nei termini del regime legale applicabile a questi enti; e) i giardini e gli spazi antistanti ai beni immobili descritti nei punti da a) a d), quando non siano destinati a fini lucrativi; f) i beni mobili di carattere religioso, che siano integrati negli immobili di cui ai punti precedenti o siano accessori di essi”; tamże, art.12 ust.2.

50 „Le circoscrizioni e giurisdizioni ecclesiastiche, nonché le altre persone giuridiche canoniche costituite dalle competenti autorità ecclesiastiche per il perseguimento di fini religiosi, una volta che sia stata loro riconosciuta la personalità giuridica civile ai sensi degli articoli 4 e 5, sono esenti dalla marca da bollo e da tutte le imposte relative alla trasmissione di beni che incidano su: a) acquisti onerosi di beni immobili per fini religiosi; b) qualsiasi acquisto a titolo gratuito di beni per fini religiosi; c) atti di istituzione di fondazioni, una volta iscritte nell'apposito registro dello Stato, a termino di legge”; tamże, art. 12 ust. 3.

51 „Le persone giuridiche canoniche menzionate nei numeri precedenti, quando svolgono anche attività con fini diversi da quelli religiosi, considerati tali dal diritto angolano, come, fra gli altri, quelli della solidarietà sociale, di educazione, salute e cultura, insieme a quelli commerciali e lucrativi, sono soggette al regime fiscali applicabile alla rispettiva attività”; tamże, art. 12 ust. 4.

Wreszcie w ust. 5 stanowi się, iż procedura dotycząca zwolnienia od praw celnych, podobnie jak wyszczególnienie odnośnych dóbr ruchomych, do których się odnosi p.f n. 2 tego artykułu, jest uregulowana przez dyspozycje ustawodawstwa angolskiego⁵².

II.9. DOSTĘP DO ŚRODKÓW KOMUNIKOWANIA SPOŁECZNEGO

Art. 13 (*Accesso ai mezzi di comunicazione sociale*) odnosi się do dostępu Kościoła katolickiego do środków społecznego przekazu.

W powołanym artykule *Republika Angoli uznaje i gwarantuje Kościołowi katolickiemu prawo do: a) redagowania, publikowania i sprzedawania książek, gazet i materiału audio-wizualnego, które są właściwe własnemu działaniu duchowemu i, generalnie, swobodnego organizowania wszelkich działań informacyjnych lub upowszechniania ściśle związanego z własną misją duchową i społeczną, przy zachowaniu porządku publicznego oraz godności i wolności obywateli; b) tworzenia i bezpośredniego zarządzania stacjami radiofonicznymi i telewizyjnymi oraz innymi środkami informacji, których wykonywanie powinno pozostawać w zgodności z obowiązującym ustawodawstwem Republiki Angoli; c) posiadania wolnego dostępu do środków publicznych komunikacji społecznej, czasopism, radia, telewizji i innych współczesnych środków technicznych komunikowania, zgodnie z prawem*⁵³.

Wymienione gwarancje oznaczają więc najpierw prawo Kościoła katolickiego do dysponowania własnymi środkami społecznego komunikowania i do ich użytkowania, następnie zaś prawo tegoż Kościoła do emitowania własnych programów w publicznych środkach przekazu⁵⁴.

II.10. RODZINA I MAŁŻEŃSTWO KANONICZNE

Problematyka rodziny i małżeństwa kanonicznego znalazła swoją regulację w art. 14 umowy (*Famiglia e matrimonio canonico*).

⁵² „La procedura per l’esonazione dai diritti doganali, come anche l’elencazione dei rispettivi beni mobili a cui si riferisce il punto f) del n. 2 del presente Articolo, è regolata dalle disposizioni della legislazione angolana”; tamże, art. 12 ust. 5; Zob. Accordo tra la Santa Sede e la Repubblica di Capo Verde..., dz. cyt., art. 25.

⁵³ „La Repubblica di Angola riconosce e garantisce alla Chiesa cattolica il diritto di: a) redigere, pubblicare, divulgare e vendere libri, giornali e materiale audio-visivo che siano propri della sua azione spirituale e, in generale, organizzare liberamente tutte le attività di informazione o di diffusione strettamente collegate alla sua missione spirituale e sociale, nel rispetto dell’ordine pubblico e della dignità e della libertà dei cittadini; b) creare e gestire direttamente emittenti radiofoniche e televisive e altri organi di informazione, il cui esercizio deve essere in accordo con la legislazione in vigore nella Repubblica di Angola; c) avere libero accesso ai mezzi pubblici di comunicazione sociale, giornali, radio, televisione e altri mezzi tecnici moderni di comunicazione, nei termini di legge”; *Conventio...*, dz. cyt., art. 13.

⁵⁴ Zob. Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską..., dz. cyt., art. 20.

Umowa między Stolicą Apostolską i Republiką Angoli o wzajemnych relacjach...

W ust. 1 stwierdza się, iż z racji wartości duchowej, moralnej i wychowawczej małżeństwa kanonicznego, Republika Angoli uznaje jego szczególne znaczenie w budowaniu rodziny w łonie narodu⁵⁵.

To lapidarne sformułowanie, brzmiące identycznie jak w umowie Stolicy Apostolskiej z Republiką Burundi⁵⁶, ma charakter apologetyczny (pochwała małżeństwa kanonicznego)⁵⁷: państwo uznało tutaj rolę rodziny w życiu narodu.

W ust. 2 przyjęto, iż uznaje się skutki cywilne małżeństwa zawartego zgodnie z prawem kanonicznym, pod warunkiem, że akt małżeństwa zostanie wpisany do odpowiednich rejestrów stanu cywilnego, w sposób, który określi prawo angiolskie⁵⁸.

Jak widać, uzyskanie skutków cywilnych małżeństwa kanonicznego nie zostało uzależnione od woli nupturientów, skutki te zostają osiągnięte „automatycznie” po dokonaniu wpisu aktu małżeństwa do rejestrów stanu cywilnego.

Określenie „małżeństwo zawarte zgodnie z prawem kanonicznym” nie oznacza, iż powinno być zawarte ważnie, wystarczy, by zostało zawarte „zewnątrznie” w formie kanonicznej. Mówiąc inaczej, małżeństwo kanoniczne, choć zawarte nieważne (z powodu przeszkody, niezdolności konsensualnej, braku zgody małżeńskiej lub jej wady skutkującej nieważnością czy niezachowania formy kanonicznej, np. braku uprawnienia do asystowania przy zawarciu małżeństwa u świadka urzędowego), jest jednak zawarte w trybie małżeństwa kanonicznego⁵⁹.

⁵⁵ „In ragione del valore spirituale, morale ed educativo del matrimonio canonico, la Repubblica di Angola riconosce ad esso un'importanza particolare nell'edificazione della famiglia in seno della Nazione”; *Conventio...*, dz. cyt., art. 14 ust. 1.

⁵⁶ „En raison de la valeur spirituelle, morale et éducative du mariage canonique, la République du Burundi lui reconnaît une importance particulière dans l'édification de la famille au sein de la Nation”; *Accord-Cadre entre le Saint-Siège et la République du Burundi...*, dz. cyt., art. art. 13.

⁵⁷ W umowie Stolicy Apostolskiej z Gwineą Równikową państwo uznaje wszystkie skutki cywilne małżeństwa zawartego zgodnie z przepisami prawa kanonicznego; dla skuteczności jednak takiego uznania kompetentna władza kościelna powinna podesłać autentyczną kopię aktu małżeństwa kompetentnemu urzędnikowi państwa, które ma obowiązek dokonania wpisu małżeństwa do rejestru cywilnego. Zob. *Accordo tra la Santa Sede e la Repubblica di Guinea Equatoriale sulle relazioni tra la Chiesa Cattolica e lo Stato – Acordo entre la República de Guinea Ecuatorial y la Santa Sede sobre las relaciones entre la Iglesia Católica y el Estado* (13.10.2012), AAS 105 (2013), art. 12. Z kolei w umowie z Republiką Zielonego Przylądka zawarta jest gwarancja dotycząca uznania przez państwo skutków cywilnych małżeństwa zawartego zgodnie z prawem kanonicznym. Warunkiem uzyskania takich skutków jest sporządzenie aktu małżeństwa w odpowiednich rejestrach urzędu stanu cywilnego. Jednocześnie stanowi się, iż zapowiedzi przedślubne powinny mieć miejsce w odnośnych kościołach parafialnych oraz we właściwych urzędach stanu cywilnego. Skutki cywilne może uzyskać (po spełnieniu określonych warunków) także małżeństwo zawarte *in articulo mortis*, w bliskości porodu albo natychmiastowego zawarcia małżeństwa za wyraźną zgodą własnego ordynariusza miejsca. Zob. *Accordo tra la Santa Sede la Repubblica di Capo Verde...*, dz. cyt., art. 11 ust. 1 i 3.

⁵⁸ „Sono conosciuti gli effetti civili del matrimonio celebrato in conformità con le leggi canoniche, a condizione che l'atto del matrimonio sia trascritto negli appositi registri dello stato civile, nei termini da definire nella legge angolana”; *Conventio...*, dz. cyt., art. 12 ust. 2.

⁵⁹ Zob. W. Adamczewski, *Małżeństwo we współczesnych konkordatach*, Warszawa 1999, s. 52–54.

Ust. 3 zawiera dyspozycję, w której myśl zapowiedzi przedślubne powinny być realizowane nie tylko w odnośnych kościołach parafialnych, lecz również w kompetentnym urzędzie rejestracji cywilnej⁶⁰.

Wreszcie w ust. 4 postanowiono, iż świadek urzędowy zawarcia małżeństwa powinien mieć obywatelstwo angolskie lub, jeśli jest cudzoziemcem, zezwolenie na pobyt czasowy lub stały w Angoli⁶¹.

II.II. ZAKŁADANIE INSTYTUCJI WYCHOWAWCZYCH, ZDROWOTNYCH, SPOŁECZNYCH, KULTUROWYCH I HUMANITARNYCH

W art. 15 (*Erezione di istituzioni*) układające się strony przyjęły uzgodnienia w zakresie zakładania i prowadzenia przez Kościół katolicki instytucji specjalnych związanych z jego misją.

Ust. 1 zawiera uznanie przez Republikę Angolską prawa Kościoła katolickiego do erygowania instytucji wychowawczych, zdrowotnych, społecznych, kulturowych i humanitarnych, w zgodności z własną doktryną⁶².

W ust. 2 przyjęto, iż w ramach programu rozwoju społecznego, Rząd angolski może subwencjonować materialnie lub finansowo instytucje Kościoła w obszarze partnerstwa z Państwem, gdy chodzi o formację integralną osoby ludzkiej, zdrowie i promowanie dobra wspólnego wszystkich angolan⁶³.

Tego rodzaju uzgodnienie zasługuje na szczególną uwagę, świadczy bowiem o uznaniu Państwa angolskiego w stosunku do zaangażowania Kościoła katolickiego w tak znaczących sektorach jego aktywności na rzecz dobra wspólnego. Wzmianka o „formacji integralnej osoby ludzkiej” stanowi wyraz dostrzeżenia potrzeby współdziałania obu podmiotów w urzeczywistnianiu tak ważnego zadania.

W ust. 3 stwierdzono, że w ramach zasad konstytucyjnych, Państwo uznaje, że użytkowanie ziemi w celach charytatywnych, wychowawczych, zdrowotnych i społecznych stanowi jej racjonalne i skuteczne wykorzystanie i decyduje o przeniesieniu go na rzecz owych instytucji Kościoła katolickiego, które zamierzają zeń korzystać,

⁶⁰ „Le pubblicazioni del matrimonio si effettuano non solo nelle rispettive chiese parrocchiali, ma anche nei competenti uffici del egistro civile”; *Conventio...*, dz. cyt., art. 14 ust. 2.

⁶¹ „Il minitro del matrimonio dece avere nazionalità Angolana o, se è straniero, l'autorizzazione di residenza temporanea o permanente in Angola”; tamże, art. 14 ust. 4.

⁶² „La Repubblica di Angola riconosce alla Chiesa cattolica il diritto di erigere istituzioni educative, sanitarie, sociali, culturali e umanitarie, in accordo con la propria doctrina”; tamże, art. 15 ust. 1.

⁶³ „Nel quadro del programma di sviluppo sociale, il Governo angolano può sovvenzionare materialmente o finanziariamente le istituzioni della Chiesa nell'ambito del partenariato con lo Stato, per quanto riguarda la formazione integrale della persona umana, la salute e la promozikone del bene comune di tutti i angolani”; tamże, art. 15 ust. 2.

Umowa między Stolicą Apostolską i Republiką Angoli o wzajemnych relacjach...

stosownie do własnej doktryny, dla wspomnianych celów, na rzecz wspólnot, które mają tego potrzebę⁶⁴.

W ust. 4 *Republika Angolska zobowiązuje się do wspierania i odnowy nieruchomości Kościoła katolickiego, które poniosły szkodę podczas wojny, oraz do kontynuowania rozszerzania i rozwijania programów pomocy w stosunku do osób prawnych, o których art. 3 ust. 2 obecnej umowy ramowej. Wspomniana pomoc będzie regulowana na drodze specjalnych umów pomiędzy Konferencją Biskupów Angoli i São Tomé, właściwie upoważnioną przez Stolicę Apostolską i kompetentną władzę państwową*⁶⁵.

W dyspozycji o wspieraniu i odnowie nieruchomości Kościoła katolickiego, które poniosły szkodę „podczas wojny”, chodzi o szkody poniesione w wojnie o niepodległość Angoli, trwającej od 1961 do 1974 roku, zakończonej wypędzeniem Portugalczyków, a także o wojnę domową, która – z przerwami – toczyła się między dwiema konkurującymi ze sobą partyzantkami aż do 2002 roku⁶⁶.

II.12. WIĘZY O CHARAKTERZE RELIGIJNYM

Art. 16 (*Vincoli di carattere religioso*) został poświęcony więzom o charakterze religijnym i charakterowi posługi duchownych i osób zakonnych.

W ust. 1 stwierdza się, że z uwagi na szczególny charakter religijny i działalność dobroczynną Kościoła katolickiego i jego instytucji, więź pomiędzy wyświęconymi szafarzami lub wiernymi konsekrowanym poprzez śluby i diecezjami lub instytucjami zakonnymi i innymi, zrównanymi z nimi, ma charakter religijny; i dlatego nie rodzi sama przez się zatrudnienia, chyba że udowodni się zmianę charakteru instytucji kościelnej⁶⁷.

Konsekwentnie w ust. 2 przyjęto, że z uwagi na wspomniany w ust. 1 charakter posługi osób duchownych i zakonnych, zadania o charakterze apostołskim,

64 „Ne quadro dei principi costituzionali, lo Stato riconosce che l'utilizzo del suolo a fini caritativi, sanitari e sociali costituisce un uso razionale ed efficace dello stesso e decide di trasferirlo a quelle istituzioni della Chiesa cattolica che intendono utilizzarlo, secondo la propria dottrina, per dette finalità, a beneficio delle comunità che ne abbiano necessità”; tamże, art. 15 ust. 3.

65 „La Repubblica di Angola si impegna ad appoggiare il restauro degli immobili della Chiesa cattolica che siano stati danneggiati durante la guerra, così come a continuare ad accrescere e sviluppare programmi di sostegno nei confronti delle persone giuridiche di cui all'Articolo 3 n. 2 de presente Accordo-Quadro. Detto appoggio sarà regolato mediante intese specifiche tra la Conferenza Episcopale di Angola e São Tomé, debitamente autorizzata dalla Santa Sede, e la competente autorità statale”; tamże, art. 15 ust. 4.

66 Zob. *Angola* [w:] *Encyklopedia...*, dz. cyt., s. 413.

67 „Dato il peculiare carattere religioso e di beneficenza della Chiesa Cattolica e delle sue istituzioni, il vincolo tra i ministri ordinati o i fedeli consacrati mediante voti e le Dioeesi o gli Istituti Religiosi ed equiparati è di carattere religioso e pertanto, osservate le disposizioni generali sul luogo e sulle condizioni del lavoro, non genera per se stesso alcun vincolo lavorativo, a meno che non risulti provato lo snaturamento della istituzione ecclesiastica”; *Conventio...*, dz. cyt., art. 16 ust. 1.

*duszpasterskim, liturgicznym, katechetycznym, pomocy społecznej, promocji ludzkiej, i im podobnym mogą być realizowane z tytułu wolontariatu*⁶⁸.

II.13. OPIEKA RELIGIJNA NAD KATOLIKAMI PRZEBYWAJĄCYMI W ZAKŁADACH SPECJALNYCH

W art. 17 (*Assistenza religiosa*) układające się strony uzgodniły kwestię opieki duszpasterskiej w stosunki do wiernych przebywających w tzw. zakładach i instytucjach specjalnych.

Ust. 1 zawiera uznanie przez Państwo angolskie prawa Kościoła katolickiego do wykonywania własnych zadań i funkcji duszpasterskich na rzecz katolików, którzy znajdują się i żyją w strukturach penitencjarnych, szpitalnych, portowych i lotniskowych oraz w instytucjach opieki zdrowotnej i społecznej⁶⁹.

Natomiast w ust. 2 stwierdzono, iż na mocy ust. 1, Kościół katolicki może mianować, stosownie do prawa kanonicznego i dyspozycji art. 7 obecnej umowy ramowej [nominacje kościelne], asystentów religijnych w celu działania w wymienionych strukturach⁷⁰.

Sformułowanie „Kościół katolicki może mianować” wydaje się zbyt ogólne; należało raczej użyć zwrotu: „Kompetentna władza kościelna”.

II.14. INSTYTUCJE NAUCZANIA

Art. 18 (*Istituzioni di insegnamento*) odnosi się do instytucji nauczania prowadzonych przez Kościół katolicki.

W ust. 1 *Republika Angolska uznaje prawo Kościoła katolickiego do: a) zakładania własnych szkół i kierowania nimi, również na poziomie szkolnictwa wyższego, w zgodności z doktryną Kościoła i prawem angolskim; b) wyboru nauczających spełniających wymogi ustawodawstwa angolskiego w stosunku do własnych szkół, którzy mają prawo być włączeni do systemu edukacyjnego narodowego*⁷¹.

68 „Dato il carattere indicato nel numero precedente, i compiti di indole apostolica, pastorale, liturgica, catechetica, assistenziale, di promozione umana e simili possono essere realizzati a titolo volontario”; tamże, art. 26 ust. 2; Zob. *Accordo tra la Santa Sede la Repubblica di Capo Verde...*, dz. cyt., art. 26, ust. 1–2.

69 „La Repubblica di Angola riconosce alla Chiesa cattolica il diritto di esercitare le proprie responsabilità e funzioni pastorali a favore dei fedeli cattolici che si trovano e vivono in strutture penitenziarie, ospedaliere, portuali e aeroportuali, così com in istituti di assistenza medica e sociale”; *Conventio...*, dz. cyt., art. 17 ust. 1.

70 „In forza del numero precedente, la Chiesa cattolica può nominare, a norma del diritto canonico e del disposto dell’Articolo 7 del presente Accordo-Quadro, Assistenti Religiosi per operare nelle suddette strutture”; tamże, art. 17 ust. 2.

71 „La Repubblica di Angola riconosce il diritto della Chiesa cattolica di: a) erigere e dirigere scuole proprie, anche a livello di insegnamento superiore, in accordo con la dottrina della Chiesa e diritto

Umowa między Stolicą Apostolską i Republiką Angoli o wzajemnych relacjach...

Ust. 2 zawiera gwarancję Państwa uznawania świadectw studiów realizowanych w szkołach katolickich, o których w ustępie poprzednim, byleby w cyklach nauczania były realizowane programy oficjalne lub zostały zatwierdzone przez instytucje państwowe⁷².

Natomiast w ust. 3 uzgodniono, iż Kościół katolicki może współpracować w prowadzeniu publicznych szkół i centrów dziecięcych. Szczegóły zostaną uregulowane w specjalnej umowie między Konferencją Biskupów Angoli i São Tomé, odpowiednio upoważnioną przez Stolicę Apostolską, i kompetentną władzę państwową⁷³.

W art. 19 (*Formazione spirituale*) Republika Angoli uznaje prawo Kościoła katolickiego do oferowania w szkołach katolickich nauczania przedmiotu „Religia i moralność”⁷⁴.

Tego rodzaju zapis wydaje się czymś zbędnym, w szkołach katolickich bowiem z natury rzeczy prowadzone jest nauczanie religii i moralności.

Art. 20 (*Università Cattoliche*) stanowi, iż Państwo uznaje własną działalność Uniwersytetów Katolickich w Angoli, w zgodności z prawem angolskim, z poszanowaniem własnej instytucjonalnej specyfiki katolickiej, w sposób szczególnie gdy chodzi o formację filozoficzną, teologiczną i etyczną, według Magisterium Kościoła⁷⁵.

Wolno przyjąć, że gwarancja prowadzenia przez Kościół katolicki własnej działalności w odniesieniu do uniwersytetów katolickich implikuje zachowanie ich własnej specyfiki w obszarach wymienionych w artykule. Wzmianka więc o rodzajach formacji nie była tutaj niezbędna.

Przedmiotem regulacji art. 21 umowy są instytucje kościelne (*Istituti ecclesiastici*).

W ust. 1 Republika Angoli uznaje prawo Kościoła katolickiego do erygowania i prowadzenia seminariów duchownych, a także innych Instytutów kościelnych edukacyjnych i kulturowych, przede wszystkim służących formacji kandydatów zarówno do kapłaństwa i życia konsekrowanego, jak i do innych posług duszpasterskich lub do innych celów wychowawczych. Stosowne tytuły studiów uzyskane w Seminarach, łącznie z tymi w zakresie filozofii, jak też uzyskane w innych wspomnianych

angolano; b) scegliere gli insegnanti con requisiti richiesti dalla legislazione angolana per le sue scuole, i quali hanno il diritto di essere integrati nel sistema educativo nazionale”; tamże, art. 18 ust. 1.

72 „La Repubblica di Angola riconosce i titoli degli studi realizzati nelle scuole cattoliche a cui si riferisce il numero precedente, purché i curricula seguano i programmi ufficiali o siano approvati dalle istituzioni dello Stato”; tamże, art. 18 ust. 2.

73 „La Chiesa cattolica può collaborare nella gestione di scuole e centri infantili pubblici. I particolari vengono regolati attraverso un’intesa specifica tra la Conferenza Episcopale di Angola e São Tomé, debitamente autorizzata dalla Santa Sede, e la competente autorità statale”; tamże, art. 18 ust. 3.

74 „La Repubblica di Angola riconosce il diritto della Chiesa cattolica di offrire nelle scuole cattoliche l’insegnamento della disciplina „Religione e morale”; tamże, art. 19.

75 „Le Università Cattoliche in Angola svolgono la propria attività in accordo con il diritto angolano, nel rispetto della propria specificità istituzionale cattolica, in modo speciale nella formazione filosofica, teologica ed etica secondo il Magistero della Chiesa”; tamże, art. 20.

instytutach, będą zrównane z tytułami państwowymi, jeśli w programie studiów uwzględnia się programy państwowe⁷⁶.

W ust. 2 *Republika Angoli uznaje tytuły akademickie Uniwersytetów i Wydziałów Kościelnych wystawione pod zwierzchnictwem i w imieniu Stolicy Apostolskiej, zgodnie z obowiązującym ustawodawstwem obu Stron*⁷⁷.

Ust. 3 stanowi, iż *uznanie studiów filozofii i teologii w celach wykonywania pracy należy do kompetentnego Ministerstwa*⁷⁸.

Powyższe regulacje uwzględniają potrzeby Kościoła katolickiego w zakresie prowadzenia instytutów edukacyjnych i kulturowych, przy czym gdy chodzi o uzyskane w nich tytuły studiów, zwrócono uwagę na programy studiów, które powinny odpowiadać programom państwowym. Co się tyczy podejmowania pracy w instytucjach państwowych przez osoby legitymujące się studiami filozoficznymi i teologicznymi, to uzależnienie ich zatrudnienia od odpowiedniego ministerstwa wydaje się właściwe.

II.15. POSTANOWIENIA KOŃCOWE

W pięciu artykułach (22–26) układające się strony uzgodniły postanowienia końcowe.

Tak więc art. 22 (*Risoluzione delle controversie*) reguluje sprawę ewentualnych rozbieżności w interpretacji i stosowania dyspozycji umowy dwustronnej. *Stolica Apostolska i Republika Angoli postanowiły, że tego rodzaju różnice będą usuwać na drodze dyplomatycznej*⁷⁹.

Kwestia sytuacji przyszłych znalazła swój wyraz w art. 23 (*Situazioni future*). Uzgodniono tutaj, iż *pozostałe materie wspólnego interesu, które wymagają współpracy między Kościołem katolickim i Republiką Angoli, domagając się nowych rozwiązań lub uzupełnień, są regulowane za pośrednictwem umów specjalnych między stronami*⁸⁰.

⁷⁶ „La Repubblica di Angola riconosce alla Chiesa cattolica il diritto di erigere e dirigere Seminari, così come altri Istituti ecclesiastici di educazione e di cultura, soprattutto per la formazione dei candidati sia al sacerdozio o alla vita consacrata, sia ad altri ministeri pastorali o ad altre finalità educative. I relativi titoli di studio conseguiti nei Seminari, compreso quello in Filosofia, così come quelli conseguiti negli altri summenzionati istituti, saranno equiparati a quelli dello Stato, purché i corsi di studio seguano i programmi statali”; tamże, art. 21 ust. 1.

⁷⁷ „La Repubblica di Angola riconosce i titoli accademici delle Università e Facoltà Ecclesiastiche rilasciati sotto l'autorità e a nome della Santa Sede, nei termini della vigente legislazione di ambedue le Parti”; tamże, art. 21 ust. 2.

⁷⁸ „L'omologazione degli studi di filozofia e teologia a fini lavorativi spetta al Ministero competente”; tamże, art. 21 ust. 3.

⁷⁹ „La Santa Sede e la Repubblica di Angola concordano di regolare per via diplomatica tutte le controversie che possano eventualmente sorgere nell'interpretazione ed applicazione delle disposizioni contenute nel presente Accordo-Quadro”; tamże, art. 22.

⁸⁰ „Ulteriori materie di interesse comune che esigano una collaborazione tra la Chiesa cattolica e la Repubblica di Angola, richiedendo nuove soluzioni o supplementi, sono regolate mediante accordi

Umowa między Stolicą Apostolską i Republiką Angoli o wzajemnych relacjach...

Art. 24 (*Modifiche ed aggiunte*) stanowi, iż w przypadku, gdy jedna ze Stron obecnej umowy ramowej uzna, że warunki skłaniające do jej zawarcia doznały takich zmian, które rodzą konieczność jej zmodyfikowania lub dodania czegoś, wówczas niezwłocznie Strony podejmą decyzję otwarcia nowych negocjacji. Umowa ramowa będzie mogła być zmodyfikowana wyłącznie za wzajemną zgodą Stron⁸¹.

Uzgodnienie to należy uznać za bardzo trafne, strony biorą bowiem pod uwagę ewentualność zmiany okoliczności, w których umowa została zawarta. W takim przypadku każda ze stron, uznając istnienie nowych warunków (w stosunku do tych, które istniały w momencie zawierania umowy), ma prawo wnioskować o podjęcie nowych negocjacji nad zmodyfikowaniem danej dyspozycji lub dodaniem do niej czegoś nowego. Przez „zmodyfikowanie” określonego przepisu należy rozumieć także usunięcie czegoś z pierwotnego zapisu.

Art. 25 (*Entrata in vigore*) określa termin wejścia umowy w życie. Stwierdzono tutaj, iż powinna być ona ratyfikowana według procedur każdej ze Stron, a wchodzi w życie w dniu wymiany dokumentów ratyfikacyjnych⁸².

Jak już wyżej wspomniano, wymiana dokumentów ratyfikacyjnych miała miejsce 21 listopada 2019 roku.

W art. 26 stwierdzono, iż umowa została podpisana w dwóch egzemplarzach oryginalnych w językach włoskim i portugalskim, przy czym obydwa teksty są jednakowo autentyczne⁸³.

ZAKOŃCZENIE

Zaprezentowana umowa ramowa (można pytać, dlaczego termin „ramowa” nie znalazł się w jej tytule) zawarta 13 września 2019 roku między Stolicą Apostolską i Republiką Angoli o wzajemnych relacjach między Kościołem i państwem stanowi adekwatny instrument prawny służący uregulowaniu tychże relacji wspólnoty religijnej i wspólnoty państwowej w kraju na kontynencie afrykańskim.

Wyrażając pragnienie określenia ram prawnych dla owych relacji, strony, jak zaznaczono w preambule, kierowały się wolą potwierdzenia, umocnienia i pogłębienia

specifici tra le Parti”; tamże, art. 23; Zob. Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską..., dz. cyt., art. 27.

⁸¹ „Nel caso in cui una delle Parti del presente Accordo-Quadro ritenga che le condizioni collegate alla sua stipulazione abbiano sofferto cambiamenti tali da implicare la necessità di una sua modifica o di qualche aggiunta, si decide immediatamente di aprire nuovi negoziati. L'Accordo-Quadro potrà essere modificato solo di mutuo accordo tra le Parti”; *Conventio...*, dz. cyt., art. 24.

⁸² „Il presente Accordo-Quadro deve essere ratificato secondo le procedure di ciascuna Parte ed entra in vigore il giorno dello scambio degli strumenti di ratifica”; tamże, art. 25.

⁸³ „Il presente Accordo-Quadro viene firmato in due esemplari originali nelle lingue italiana e portogese, facendo entrambi i testi ugualmente fede”; tamże, art. 26.

więzów przyjaźni, solidarności i współpracy, co oznacza pełne zrozumienie dla potrzeby harmonijnej koegzystencji tychże podmiotów, stosownie do n. 76 Konstytucji *Gaudium et spes* soboru watykańskiego II. Wymowne jest tutaj podkreślenie historycznego znaczenia Kościoła katolickiego w Angoli i jego roli w służbie postępu oraz dobra duchowego, moralnego, społecznego i kulturowego ludu angolskiego.

Fundamentalne kwestie zostały zawarte w zasadach ogólnych umowy dwustronnej. Przede wszystkim chodzi tutaj o zasadę niezależności i suwerenności Kościoła katolickiego i państwa angolskiego we własnych dziedzinach; znaczące jest zobowiązanie się stron do poszanowania tego *principium* we wzajemnych relacjach zarówno dla dobra duchowego i materialnego osoby ludzkiej, jak i dla rozwoju dobra wspólnego. Pozostałe zasady ogólne odnoszą się do swobodnego urzeczywistniania przez Kościół katolicki własnej misji, uznania przez państwo osobowości prawnej Kościoła katolickiego i jego jednostek organizacyjnych, posługiwania się przez tenże Kościół własnym prawem oraz swobodnego komunikowania się wiernych ze Stolicą Apostolską i innymi podmiotami kościelnymi w kraju i poza jego granicami.

Gdy chodzi o kwestie szczegółowe, zostały one uzgodnione w kilkunastu artykułach, które stanowią konsekwencję zasady niezależności i suwerenności Kościoła katolickiego i państwa angolskiego. Na uwagę zasługują regulacje w przedmiocie tajemnicy spowiedzi i sekretu zawodowego (art. 8 ust. 1–2), spraw przeciwko duchownym (art. 9), zakładania przez Kościół katolicki instytucji wychowawczych, zdrowotnych, społecznych, kulturalnych i humanitarnych (art. 15) czy więzów o charakterze religijnym (art. 16).

Wśród postanowień końcowych uwagę zwraca art. 24 dotyczący możliwości dokonywania modyfikacji uzgodnień powziętych oraz dodawania do nich nowych.

Sformułowania niektórych artykułów, o czym wzmiankowano przy ich prezentacji, mogą budzić pewne zastrzeżenia, wyłącznie jednak w przestrzeni terminologii i stylistyki.

Umowa ramowa Stolicy Apostolskiej z kolejnym państwem afrykańskim, jak można się spodziewać, przyczyni się do pogłębiania procesu inkulturacji na Czarnym Lądzie, a więc wcielania się katechezy w różne kultury.

BIBLIOGRAFIA

AKTY PRAWNE

Accord-Cadre entre le Saint-Siège et la République du Burundi sur matières d'intérêt commun (06.11.2012), AAS 106 (2014), s. 195–201.

Accordo Quadro tra la Santa Sede e la Repubblica del Congo sulle Relazioni tra la Chiesa e lo stato (03.02.2017), „Communicationes” 2019, R. 51, nr 2, s. 216–407.

Umowa między Stolicą Apostolską i Republiką Angoli o wzajemnych relacjach...

Accordo tra la Santa Sede e la Repubblica di Capo Verde sullo statuto giuridico della Chiesa cattolica in Capo Verde – Acordo entre a Santa Sé e a República de Cabo Verde relativo ao estatuto jurídico de Igreja católica em Cabo Verde (10.06.2013), AAS 106 (2014), s. 804–811.

Accordo tra la Santa Sede e la Repubblica di Guinea Equatoriale sulle relazioni tra la Chiesa Cattolica e lo Stato – Acordo entre la República de Guinea Ecuatorial y la Santa Sede sobre las relaciones entre la Iglesia Católica y el Estado (13.10.2012), AAS 106 (2014), s. 220–241.

Conventio inter Sanctam Sedem et Rem Publicam Angoliensem de mutuis relationibus inter Ecclesiam et Statum, „Communicationes” 2020, R. 52, nr 2, s. 377–386.

Ioannes Paulus, *Adhortatio apostolica „Ecclesia in Africa”* (14.09.1995), AAS 88 (1996), s. 817–855.

Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską z 28 lipca 1993 r., Dz. U. z 1998 r. Nr 51, poz. 318.

LITERATURA

Accordi bilaterali vigenti della Santa Sede, https://www.iuscangreg.it/accordi_santa_sede.pkp [dostęp: 6 kwietnia 2020 r.].

Adamczewski W., *Małżeństwo we współczesnych konkordatach*, Warszawa 1999. Angola [w:] *Encyklopedia Gazety Wyborczej*, t. 1, Kraków [b.r.w.], s. 412–414.

Bączkowiec F., Baron J., Stawinoga W., *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 1, wyd. 3, Opole 1957.

Halemba A., *Zagadnienie inkulturacji w Afryce w okresie powstania Orędzia „Africae terrarum” Pawła VI*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 1992, nr 25–26, s. 69–98.

Kowalak W., Angola [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. 1, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski, Lublin 1973, kol. 600.

Steczkowski P., *Il conflitto fra foro interno e foro esterno nel diritto matrimoniale del CIC* 1983, Roma 1998.

Vecchi E., *Il concordato del 2012 tra la Santa Sede e la Repubblica del Burundi alla prova di un’inculturazione che precede il diritto alla libertà religiosa*, „Ius Ecclesiae” 2018, nr 2(30), s. 572–581.

STRESZCZENIE

Jednym z państw afrykańskich, które zawarły umowę ze Stolicą Apostolską, jest Republika Angoli; traktat ten został podpisany 13 września 2019 roku, a ratyfikowany 21

listopada 2019 roku. Obejmuje on preambułę oraz 26 artykułów regulujących szeroki wachlarz spraw interesujących obydwie strony. Wyrażając pragnienie określenia ram prawnych dla owych relacji, strony kierowały się wolą potwierdzenia, umocnienia i pogłębienia więzów przyjaźni, solidarności i współpracy. Istotne jest tutaj podkreślenie historycznego znaczenia Kościoła katolickiego w Angoli i jego roli w służbie postępu oraz dobra duchowego, moralnego, społecznego i kulturowego ludu angolskiego.

Kierując się zasadą niezależności i suwerenności, strony uzgodniły poszczególne kwestie dotyczące działalności Kościoła w Angoli. Na uwagę zasługują regulacje dotyczące tajemnicy spowiedzi i sekretu zawodowego (art. 8 ust. 1–2), spraw przeciwko duchownym (art. 9), zakładania przez Kościół katolicki instytucji wychowawczych, zdrowotnych, społecznych, kulturalnych i humanitarnych (art. 15) czy więzów o charakterze religijnym (art. 16).

Można się spodziewać, że umowa Stolicy Apostolskiej z kolejnym państwem afrykańskim przyczyni się do pogłębiania procesu inkulturacji na tamtejszym kontynencie.

Słowa kluczowe: Stolica Apostolska, Republika Angoli, umowa, niezależność i suwerenność.

AGREEMENT BETWEEN THE APOSTOLIC SEE AND THE REPUBLIC OF ANGOLA ON THE RELATIONSHIP BETWEEN THE CHURCH AND THE STATE

One of the African states that have concluded an agreement with the Holy See is the Republic of Angola; The treaty was signed on September 13, 2019 and ratified on November 21, 2019. It includes a preamble and 26 articles regulating a wide range of matters of interest to both Parties. In expressing a desire to define the legal framework for these relations, the parties were guided by the will to confirm, strengthen and deepen the ties of friendship, solidarity and cooperation. It is significant here to underline the historical importance of the Catholic Church in Angola and its role in the service of the progress and spiritual, moral, social and cultural well-being of the Angolan people.

Guided by the principle of independence and sovereignty, the parties agreed on individual issues concerning the activities of the Church in Angola. Noteworthy are regulations concerning the secrecy of confession and professional secrecy (Article 8, paragraphs 1–2), cases against clergymen (Article 9), the establishment of educational, health, social, cultural and humanitarian institutions by the Catholic Church (Article 15) or religious ties (Article 16).

It can be expected that the agreement of the Holy See with another African state will contribute to the deepening of the process of inculturation on that continent.

Keywords: Holy See, Republic of Angola, agreement, independence and sovereignty.